

Таким чином, імідж є складним феноменом, у якому поєднуються досить різномірні фактори – як історичні, політичні, соціальні, так і особистісні. Їх необхідно брати до уваги у процесі вивчення та формування політичного іміджу як загалом, так і щодо конкретних політиків.

1. Дурдин Д. М. Образ политического лидера и возможные его изменения // Полис. – 2000. – № 2. – С. 150–151. 2. Климова С. Г. Образы политиков в предствлении россиян / С. Г. Климова, Т. В. Якушева // Полис. – 2000. – № 6. – С. 66–82. 3. Мягков А. Ю. Эффект престижных имён в социологических опросах // Полис. – 2000. – № 6. – С. 65. 4. Гуревич П. С. Приключения имиджа: технология создания телевизионного образа и парадоксы его восприятия / П. С. Гуревич. – М.: Искусство, 1991. – 43 с. 5. Лебон Г. Психология народов и масс / Г. Лебон. – СПб., 1995. – С. 156. 6. Почепцов Г. Г. Имиджология / Г. Г. Почепцов – К., 2002. – 574 с. 7. Королько В. Г. Основы паблик рилейшнз / В. Г. Королько – М.: Рефл–бук ; Киев : Ваклер, 2000. – 528 с. 8. Корнієнко В. О. Імідж політичного лідера: проблеми формування та практичної реалізації: монографія / В. О. Корнієнко, С. Г. Денисюк. – Вінниця : УНІВЕРСУМ–Вінниця, 2009. – 144 с. 9. Там само. 10. Ольшанский Д. В. Политический PR / Д. В. Ольшанский. – СПб., 2003. 11. Корнієнко В. О. Імідж політичного лідера: проблеми формування та практичної реалізації: монографія / В. О. Корнієнко, С. Г. Денисюк. 12. Почепцов Г. Г. Имиджология. 13. Ольшанский Д. В. Политический PR. 14. Там же. 15. Там же. 16. Почепцов Г. Г. Имиджология. 17. Фролов П. Методичні засоби вивчення іміджу політичних лідерів // Наукові студії з політичної психології. – К., 1995. 18. Зущик Ю. Идеологичний тип лексику політичного лідера в структурі політичної психології / Ю. Зущик. – К., 1995. 19. Фролов П. Методичні засоби вивчення іміджу політичних лідерів. 20. Вознесенська О. Вплив зовнішності кандидатів у депутати на електоральну поведінку виборців // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави: матеріали Другої всеукр. конф., 13–14 листопада 1997 р. – К., 1997. 21. Там само. 22. Кривошеїн В. В. Іміджова складова політичного світосприйняття: структура елементарного рівня // Грані. – 2002. – № 4. 23. Там само. 24. Там само.

Надійшла до редколегії 14.09.12

С. В. Таран, здобувач, КНУТШ

ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ РЕГІОНАЛІЗМУ ТА ЕТНІЧНИХ ГРУП У ЗАХІДНІЙ ПОЛІТОЛОГІЇ: ГІПОТЕЗИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті аналізуються сучасні західні теорії, які описують суспільства зі значними політичними поділами і можуть бути використані для вивчення регіоналізму в Україні. На основі проаналізованих теорій запропоновані гіпотези, які пояснюють характер українського регіоналізму.

Ключові слова: регіоналізм, етнічні групи, конфлікт, політичні інституції, політичні поділи, фракціоналізація, федералізм, патронаж, акультурація.

В статье анализируются современные западные теории, которые описывают общества со значительными политическими делениями и могут быть использованы для изучения регионализма в Украине. На основе проанализированных теорий предложены гипотезы, объясняющие характер украинского регионализма.

Ключевые слова: регионализм, этнические группы, конфликт, политические институции, политические деления, фракционализация, федерализм, патронаж, акультурация.

Modern western theories which describe societies with considerable political divisions and which can be used for the research of regionalism in Ukraine are analysed in the article. On the basis of the analysed theories the hypotheses were offered to explain the nature of Ukrainian regionalism.

Keywords: regionalism, ethnic groups, conflict, political institutions, political divisions, fractionalization, federalism, patronage, acculturation.

Від самого початку незалежності України в експертному та політичному середовищі існує відчуття того, що в країні можуть статися гострі

політичні конфлікти між різними етнічними та регіональними групами. Очікування цих конфліктів викликає глибокими соціально-суспільними поділами, які існують в Україні.

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року з 48,2 млн населення України 77,8 % є українцями, а 22,3 % – представники 130 інших національностей. Найчисельніша національна група – росіяни, які становлять 17,3 % всього населення України [1]. Однак і всередині самої титульної групи – українців – існують внутрішні розлами, які можуть зосереджуватися навколо питань мови, релігії, геополітики, ідеології.

Те, що ідентичність титульної групи є незавершеним процесом, відзначали чимало дослідників [2]. Однак, вочевидь, найбільш значними серед усіх поділів, на думку більшості науковців, є регіональний поділ – домінування регіонального фактору як основного у визначенні політичної поведінки українців. Іншими словами, українці або росіяни на Заході мають інші моделі поведінки ніж українці або росіяни на Сході, попри те, що вони, формально, належать до одних етнічних груп [3].

Зазначимо, окрім того, що регіони різняться політично, культурно та економічно, деякі регіони країни ніколи не існували у нинішніх кордонах держави, до того, як були об'єднані в Радянському Союзі, і мають глибокі історичні відмінності, які досі позначаються на політичному житті країни.

Найбільш типовим уявленням про українські поділи та регіоналізм в Україні є розкол по лінії "схід-захід", який уособлює не стільки географічний поділ, скільки поділ за низкою ідеологічних, економічних, історичних та демографічних ознак, які підсилюють одне одну. Цей поділ є найбільш характерним і тому, що він чисельно охоплює все суспільство і ділить, в тому числі, саму титульну групу. Поділ є наскільки сильним, що окремі дослідники говорять про фактичне існування "двох Україн" всередині України [4], або глибокий "цивілізаційний розлам", який ділить країну навпіл [5].

В Україні наявний сильний регіоналізм, який найхарактерніше виявляється як тенденція, коли "східний" та "західний" сегменти українського суспільства мають відмінні політичні настрої, світоглядні орієнтири, економічну структуру та міжнародні орієнтації.

Разом з тим, попри глибокі політичні поділи в Україні досі не сталися словесні конфлікти. Інші країни з подібними поділами мали інші наслідки, які, власне, очікували в експертному середовищі щодо України [6]. Відштовхуючись від досліджень суспільств з глибокими ідеологічними, мовними, економічними та релігійними поділами, а також досліджень політики країн на пострадянському просторі можна було очікувати існування наступних явищ в Україні. По-перше, це сепаратистські політичні рухи, які стали розповсюдженим явищем у Східній Європі та країнах колишнього Радянського союзу і, теоретично, могли виникнути як на заході України, де існує прагнення якнайшвидше інтегруватися в ЄС та НАТО, так і на сході, де існує прагнення посилити політичні та культурні відносини з Росією. По-друге, це існування регіональних партій та політична мобілізація винятково на регіональному та субетнічному принципі, який

виникає в суспільствах з сильним патронажем [7], слабкою централізацією влади [8] та складним міжнародним оточенням [9]. По-третє, це домінування політики символів – абсолютизація в політиці питань, які є маркером ідентичності – мова, релігія, історія.

Хоча в Україні час від часу стаються події, які свідчать про можливу появу згаданих явищ, ці явища не стали впливовим фактором української політики. Так, спроби організувати сепаратистські рухи в Криму та на Донбасі на початку 1990-х дуже швидко зійшли нанівець. Політична мобілізація та регіональному та етнічному принципі теж не відбулася, – хоча деякі партії мають електоральну базу у певних регіонах, всі парламентські партії є всеукраїнськими, і членство у них відкрито для представників усіх регіонів та етнічних груп України. Також політика символів, хоч і виникає іноді на порядку денному, не стала визначальною рисою політики, – партії які ставлять основним своїм завданням лише захист певних політичних ідентичностей не змогли потрапити до парламенту.

Однак, регіоналізм і пов'язані з ним суспільно-політичні поділи теоретично можуть будь-коли призвести до силового протистояння. У ряді випадків регіоналізація пов'язана з діяльністю національних та етносепаратистських рухів, і такий регіоналізм може привезти до значної дестабілізації суспільства [10].

Отже, надзвичайно актуальним є вивчення тих механізмів, які досі уможливлювали мирний перебіг регіоналізму в Україні. Для науки та суспільства важливо розуміти чому Україна змогла уникнути негативних наслідків регіоналізму, попри те, що очікування таких наслідків існувало у експертному середовищі. Як зазначила, зокрема, Стювар, український досвід відносин між різними регіональними та етнічними спільнотами є важливим оскільки для справжнього розуміння природи політичних стосунків між різними етнічними та регіональними групами необхідно вивчати не лише випадки, коли існують між ними конфлікти, на що особливо звертають науковці, а і випадки, коли таких конфліктів не відбулося [11].

Аби отримати відповідь на поставлене питання важливо порівняти умови та механізми регіоналізму в Україні з регіоналізмом в інших країнах. При цьому, необхідно вивчити та залучити до аналізу західні теорії та практики міжрегіональних відносин. У статті розглядаються основні групи сучасних теорій, на основі яких робляться гіпотези для подальшого вивчення регіоналізму в Україні. Теорії зібрані в групи на основі того, які базові припущення їхні автори мають щодо регіоналізму та етнорегіональних відносин та що є основним предметом їхні досліджень. Ці теорії та пов'язані з ними гіпотези, відтак, можуть бути використані для подальшого вивчення регіоналізму в Україні.

Перша група теорій, які можуть бути використані для дослідження регіоналізму є теорії, в центрі уваги яких – внутрішні демографічні фактори, історично притаманні даному суспільству. Цими факторами можуть бути особливості демографічного складу досліджуваних регіонів, географічні та культурні особливості, тенденції внутрішньої та міжнато-

дної міграції, які об'єднують, або роз'єднують різні групи, котрі формально належать до єдиної політичної нації. Виходячи з внутрішньої композиції суспільства та його окремих регіонів, їхніх культурних регіональних відмінностей дослідники складають прогнози щодо впливу регіоналізму на політичний розвиток суспільства. Це, зокрема, роботи Кімлічки, Ротчайлда, Гарнетта. Інший напрямок цієї групи – це дослідження впливу кількісного складу різних груп – "відносної фракціоналізації" – на стабільність транзитних демократій, що висвітлено у роботах Рабушки, Шелпе, Сіска, Діксона, Шеві.

Дотичні до теорій, які описують регіоналізм у термінах демографії є концепція мультикультуралізму, в якому значний акцент робиться на демографічних проблемах суспільства [12].

Застосовуючи ці підходи до України, можемо припустити, що специфіка українського регіоналізму, та, зокрема, відносна міжрегіональна стабільність в Україні може бути пояснена внутрішніми демографічними факторами, укоріненими в суспільстві. Демографічна композиція окремих регіонів та динаміка їхньої взаємодії може істотно вплинути на характер та перебіг міжрегіональних відносин.

Так, наприклад, першою можливою гіпотезою, яка випливає з цих теорій, може бути факт суттєвого змішування представників "західного" і "східного" регіонів. Оскільки представники двох секторів активно присутні у всіх регіонах України, поділ на "східний" та "західний" сегменти України виглядає досить умовним. Відтак, їх доволі складно мобілізувати винятково на регіональній політичній платформі.

Більше того, як доводять дослідники, стабільні міжрегіональні відносини можливі лише тоді, коли представники обох груп мають лояльність до більш широкій політичній спільноті, яка охоплює одночасно всі регіональні групи [13]. В умовах України такою культурно-політичною основою гіпотетично може бути ідентифікація регіонів України зі спільним минулим – часами Київської Русі, або Козаччиною, які розвинули у сучасних громадян України сенс загальноукраїнської солідарності.

Ще однією версією цієї гіпотези може бути існування глибших субрегіональних поділів всередині кожного регіону [14]. Для представників регіонів у випадку існування субрегіональних поділів власний регіон не сприймається як єдино можлива політична ідентифікація [15]. Громадяни можуть відчувати спорідненість з власним містом, селом, що для них набагато більше значить, ніж приналежність до регіону. Відтак, ці поділи можуть зменшувати інтенсивність регіоналізму і, тим самим, послаблювати міжрегіональні суперечності в Україні.

Другою гіпотезою, яка випливає з теорій, які роблять акцент на демографічних факторах – є припущення того, що кількісний баланс груп – так звана "відносна фракціоналізація" – впливає на ефект регіоналізму на політичну ситуацію в країні. Так, низка дослідників стверджують, що наявність великої кількості збалансованої відносно одна одної груп позитивно впливає на політичну стабільність суспільству [16]. Як правило, у країні, де існує більше, ніж чотири регіональні групи, жодна з них не

може досягти домінування над іншими, і це означає такі суспільства є політично стабільними [17]. Типовим прикладом такого суспільства є Танзанія, де існує понад 120 регіональних та етнічних груп, причому найчисельніше з них сукуму, складає всього 13 % материкової частини населення. В таких умовах жодна група не може домінувати над іншими і вплив регіоналізму на суспільство не є згубним.

В Україні, таким чином, регіоналізм не є дестабілізуючим чинником для суспільства через наявність чисельних регіональних груп, які нейтралізують можливості регіональних еліт виступати з радикальними політичними гаслами. Присутність численних регіональних груп утримує політиків, які їх представляють, від радикалізму через труднощі мобілізації політично розмаїтих регіонів [18].

Окрім труднощів політичної мобілізації регіональних лідерів можуть утримувати й інші розрахунки. Так, у випадку успіху сепаратистського руху і виникнення нових держав, регіональні лідери можуть опинитися у вразливій ситуації через необхідність ділити владу з етнічними регіональними меншинами, які не являють небезпеки у цілісній великій Україні, але у випадку її теоретичного поділу можуть стати чисельно значимими у її новоутворених незалежних сегментах. Ця перспектива, можливо, утримує регіональних лідерів від політичної мобілізації винятково на регіональній основі та ідеології сепаратизму.

Другий підхід західних науковців до вивчення відносин між регіональними та етнічними групами, який може бути використаний для аналізу регіоналізму в Україні, представляють роботи, які вивчають різні аспекти спадку радянської системи на розвиток політики на пострадянському просторі. У роботах Гідеса, Кузьо, Кубічека, Джонса, Кічхелта, Мансфелдова, Марковські, Токи, Джон Лоунги розглядаються успадковані від радянської системи формальні і неформальні інституції, патронажні та корпоративні зв'язки між політиками та виборцями, які підсилюють, або послаблюють міжрегіональні суперечності.

У "транзитних" демократіях, попередній режим впливає на шлях подальшого демократичного розвитку, який на ранніх стадіях може навіть комбінувати особливості старого автократичного і нового демократичного державних устроїв [19]. Зокрема, так званий, корпоратизм, – типова особливість суспільної організації радянської доби, – сприяє розвитку клієнталізму та патронажу [20] в сучасній Україні, і ця особливість може впливати на розвиток українського регіоналізму.

Особливістю української економіки у радянський період було те, що вона була інтегрована у радянську економіку і не становила єдиного економічного комплексу. Вочевидь, ця нерівномірність економічного розвитку могла вплинути на формування різних економічних та політичних моделей на території сучасної України і сприяти розвитку регіоналізму [21].

Разом з тим, вплив радянської системи на регіоналізм в Україні є неоднозначним. Радянська система суттєво сприяла розвитку патронажу на клієнталізму, що істотно затримувало інтеграцію українського політикуму до європейської політичної системи. Ця затримка може підірвати

політичні очікування українців, які мають виразні прозахідні орієнтації та зв'язки. Так, громадяни, які мають проєвропейські орієнтації можуть очікувати від політиків не патронажних зв'язків, а зв'язків, які будуються на чіткій ідеологічній програмовій платформі. А оскільки значна частина української політики вражена патронажем, громадяни західних проєвропейськи налаштованих областей можуть вважати решту країну, та, особливо, східний регіон "відсталими", і це може спровокувати у західному регіоні сепаратистський рух, який би кінцевою метою бачив входження свого регіону до європейської спільноти.

На підтвердження такого ефекту патронажу можна назвати звернення письменника Ю. Андруховича, який спричинив значний суспільний резонанс, закличавши відділити Донбас та Крим від решти України через те, що ці регіони мають "іншу" політичну культуру [22].

Таким чином, з одного боку, патронаж, успадкований від радянської доби спроможний спричинити негативні наслідки регіоналізму. Однак, і іншого боку, патронаж може диверсифікувати інтереси регіональних груп, розширюючи можливості для політичних компромісів. Типовою проблемою у модеруванні регіональних та етнічних конфліктів є те, що чимало таких конфліктів відбувається через питання приналежності до певної політичної ідентичності, маркерами якої є, зокрема, мова, релігія, своє трактування історичних подій, загальні цивілізаційні орієнтації.

Ці питання відносяться сфери "політики символів" і не піддаються легкому модеруванню. На відміну від проблем економіки чи розподілу бюджету, компроміс у "політиці символів" складніший, оскільки можна досягти домовленості щодо розподілу різного роду матеріальних ресурсів, але не можна досягти компромісу навколо питань політичної ідентичності, наприклад, навколо питання домінування тієї чи іншої мови чи релігійної парадигми [23]. Тому регіоналізм в Україні, ускладнений, як підкреслювалось вище, різними мовними, релігійними та преференціями може загострити політичну ситуацію в країні, однак, якщо політики вдаються до встановлення патронажу з виборцями, це може стимулювати інтрагрупові зв'язки, які не обмежуватимуться "своєю" регіональною групою. При цьому, значення регіональних поділів для загальноукраїнської політики буде знівельовано. Патронаж, який будується на матеріальному інтересі патрона і клієнта, відволікатиме представників регіональних груп від "політики символів".

Застосовуючи підходи науковців, які вивчають вплив радянського політичного спадку на регіоналізм, можемо висунути гіпотезу, що його негативні наслідки зменшуються завдяки наявності патронажних зв'язків з виборцями, які відвертають увагу представників регіональних груп від питань політичної ідентичності.

У цьому разі ключовою різницею між "західним" та "східним" політичними регіонами країни буде не стільки протилежні преференції щодо тих і самих питань, скільки просто різні питання. Наприклад, особливий державний статус української мови може бути життєво важливим для "західного" регіону, але саме питання мови може бути просто неперіоритетним для

"східного" сегменту української політики. Натомість, представників "східного" регіону цікавлять набагато більше економічні та соціальні питання, які, зокрема, підштовхують їх до патронажу та клієнталізму.

Таким чином, відбувається взаємодоповнення ("компліментарність") цілей кожної регіональної групи – представники політично несхожих регіонів демонструють різний пріоритет цінностей, але саме це створює ситуацію, коли, маючи надто різні ціннісні устремління, дві групи просто не мають вирішальних причин для жорсткого поборювання одне одного.

Поглиблюючи цю гіпотезу, можемо припускати, що в Україні за роки незалежності існував певний прихований компроміс – "західний" регіон отримував ідеологічні цінності, такі як державний статус української мови, офіційно оголошена європейська інтеграція, а "східний" регіон отримував організовані за принципом патронажу соціальні програми та вільні економічні зони.

Цю гіпотезу можна сформулювати за принципом котрафактуального припущення – аналітичного прийому у суспільних науках, який полягає в аналізі того, що могло би бути, якби всі піддослідні умови виконувалися, але головна гіпотеза була невірною [24]. Отож, якби ми припустили, що успадкований від радянської доби патронаж не впливав на регіоналізм, єдиним способом зв'язку з виборцями у різних частинах країн були би ідеологічні цінності, і для "сходу" і "заходу" "символічні" ці цінності були би однаково важливими. Відтак, досягти компромісу в умовах, коли обидві регіональні групи вимагали від політиків однакових, але для кожного регіону своїх ідеологічних цінностей, було би, фактично, неможливо.

Ситуація, коли взаємодоповнення ("компліментарність") цілей кожної регіональної групи допомагає модерувати міжрегіональні відносини подібна до причин стабільності так званих "неранжованих суспільств" ("unranked societies"), в яких регіональні та етнічні групи займають різні соціальні ніші, котрі не мають спільного коду цінностей та престижу. У таких суспільствах групи мають відокремлені одні від одних соціальні цінності і просто не мають мотиву для взаємного поборювання [25].

Окремі дослідники наголошують, що у порівнянні з багатьма іншими пострадянськими країнами клієнталізм та патронаж має потужний потенціал розвитку саме в Україні. На відміну від країн Східної Європи, України та Росії була притаманна специфічна модель "патримоніального комунізму", котрий полягав у існуванні неформальних зв'язків між "патроном" та своїми прихильниками, котрі формували свої політичні клани та угруповання у межах однопартійної комуністичної системи. Ці неформальні зв'язки між чиновниками та діячами різного рангу сприяли розвитку клієнталізму у пострадянській Україні [26].

Вплив успадкованого від радянської доби патронажу можна побачити і на прикладі інших країн. Наприклад, в країнах Центральної Азії, патронаж та породжені ним політичні механізми, які, частково, практикували ще за радянських часів, досі сприяє компромісним стосункам між різними регіональними групами та економічними кланами [27].

Здатність інституцій, які існували ще до незалежності держав, впливати на їхній подальший розвиток, не обмежується пострадянськими

країнами. Відомо, наприклад, як впливали різні форми колоніалізму, які практикували країни-метрополії, на постколоніальну політику країн. Якщо Великобританія залучала до участі у керівництві колоніями місцеве населення, то Франція надавала перевагу власним бюрократам, надісланим з Франції. В результаті після отримання незалежності британські колонії зуміли значно легше налагодити ефективні демократичні інституції оскільки вже мали для цього власні підготовлені управлінські кадри та певні традиції державного управління.

Навіть у межах одного колоніального спадку окремі деталі можуть істотно впливати на подальшу політичну модель. Порівняння між Індією та Пакистаном – колишніми колоніями Великобританії – демонструє вплив окремих інституцій на постколоніальний розвиток міжетнічних відносин та регіоналізму. Так, у Пакистані Великобританія не змогла чітко відокремити цивільний уряд від впливу військових, тоді як у Індії таке відокремлення відбулось. В результаті вже після отримання незалежності пакистанські військовики активно втручалися у політичне життя, що обмежувало можливості для демократичного модерування політичних суперечностей. Індія ж зуміла чітко відмежувати військовиків від політики у перші роки своєї незалежності і, відтак, створила ефективну партійну систему та, зокрема, дієві патронажні механізми, які допомагали залагоджувати суперечності між різними соціальними та етнічними групами у надзвичайно розмаїтих індійських штатах [28].

Аби визначити точно, як насправді спадок радянської системи та, зокрема, патронаж впливає на регіоналізм в Україні необхідні додаткові дослідження, які, зокрема, можуть охоплювати вивчення ієрархії уподобань, цінностей представників регіональних груп як на загальному рівні, так на рівні лідерів, способи політичної мобілізації під час виборчих кампаній та механізми політичної поведінки представників регіональних груп. Крім того, гіпотезу про існування взаємодоповнення ("компліментарність") цілей регіональних групи можна протестувати, вивчивши кар'єрні рішення представників кожної регіональної групи. Якщо гіпотеза підтвердиться, то можна прогнозувати, що представники "західного" регіону матимуть значне представництво в органах влади, які пов'язані з формуванням ідеологічних парадигм держави – міністерствах освіти, культури, закордонних справ. У свою чергу, представники "східного" регіону надаватимуть перевагу органам влади, через які легше налагодити патронажні зв'язки з виборцями – міністерствах, які курують велику промисловість, будівництво, інфраструктуру.

Третя група досліджень охоплює наявні політичні техніки та механізми, які дозволяють гармонізувати міжрегіональні стосунки, серед яких чільне місце займає тема "неформального федералізму". Зокрема, ця тема присутня у роботах Лейка, Вінгарда, Горовіца, Волкера, Гафа, Сахліна, Райкера, Ліпхарта, Бермео, Вілкінсона, Аклаєва, які вивчають різноманітні аспекти взаємовідносин між політичним центром та регіонами.

У багатьох країнах федералізм показав себе як потужний інструмент у модеруванні регіоналізму. Він може зміцнювати гострі політичні конфлі-

кти з загальнонаціонального рівня на місцеві рівні, сприяє виникненню додаткових поділів всередині регіональних груп, може перешкоджати політичній гегемонії однієї групи, і, у поєднанні з відповідною виборчою системою, може заохочувати міжрегіональні політичні коаліції. Переваги федерального устрою у регіонально розмаїтих суспільствах продовжують широко обговорюватись у західній політичній думці, починаючи з часів деколонізації та виникненню численних нових держав, які не мали власного демократичного досвіду [29].

Разом з тим, запровадження федералізму може принести серйозні політичні втрати центральному уряду, який візьме на себе політичну відповідальність за запровадження федеративного устрою країни [30]. Домінуюча титульна група може звинуватити такий центральний уряд у дезінтеграції країни. Федералізм також може посилювати регіоналізм патріотизм, що загрожуватиме цілісності держави.

Крім того, федеральний устрій може мати ефект в транзитних демократіях лише тоді, коли паралельно в країні запроваджуватимуться і інші ефективні інституції, здатні задовольнити інтереси різноманітних груп, що доволі складно зробити в країнах з малим досвідом демократії [31].

Аби уникнути негативних наслідків відкритого запровадження федералізму центрального уряд формально унітарної держави, може делегувати значні неформальні повноваження регіональним адміністративним одиницям, внаслідок чого держава стає федерацією *de facto*. Уряд може також запроваджувати несиметричний федералізм, коли один чи кілька регіональних одиниць отримають диспропорційно високі повноваження у порівнянні з іншими адміністративними одиницями, задовольняючи, таким чином, вимоги регіонів, де існують латентні сепаратистські настрої.

Неформальні федерації існують у багатьох країнах з самим різноманітним досвідом демократії. Прикладами таких країн є – Великобританія (федерація *de facto*), Канада (асиметрична федерація), Росія (асиметрична федерація), Індонезія (федерація *de facto*).

Географічне близькість успішних федерацій також може сприяти розвитку федеративних ідей у країнах, де існують міжрегіональні суперечності. Наприклад, федеративні ідеї у середовищі індонезійських еліт з'явилися як рефлексія на успішний федералізм у Австралії [32].

Україна є формально унітарною країною. Однак, виходячи з теорій щодо існування неформального федералізму у регіонально розмаїтих державах, можна висунути гіпотезу, що в Україні існує прихований *de facto* федералізм – неформальна політична автономія українських регіонів, мешканці яких задовольняють свої політичні, економічні та культурні потреби у межах двох неформальних автономій, а відтак не мають причин для взаємних конфліктів. Центральна влада може неформально делегувати частину повноважень у ті регіони, де існують найбільш гострі загрози негативного розвитку регіоналізму.

До цих механізмів українську владу могли спонукати і відносний успіх Російської Федерації, яка, отримавши досвід кількох внутрішніх етнічних конфліктів, запровадила модель несиметричної федерації, у якій окремі

її суб'єкти отримали несиметрично більші повноваження у порівнянні з рештою суб'єктів [33]. Є також тенденція, що інший сусід – Польща, – має риси *de facto* федеративного устрою, що, відповідно до теорій прибічників "неформального федералізму" мало би становити додатковий позитивний приклад для центральної влади Києва [34].

Окрім того, що окремі українські регіони можуть отримувати більше неформальних повноважень, практичним механізмом втілення *de facto* федералізму в Україні може бути і вибіркове виконання законів на рівні регіону. Центральний уряд може свідомо не реагувати на факти невиконання тих законів, тематика яких є чутливою для представників окремих регіональних груп.

Прикладами досліджень, які розглядають регіоналізм у контексті вибіркового невиконання законів, які ухвалює центральний уряд, є праця Сахлінса, який досліджує регіональну ідентичність Серданії – прикордонної території на французько-іспанському міжкордонні [35]. Місцевий уряд Серданії впродовж довгої історії сам обирає чи виконувати йому нав'язані з різних центрів закони, тим самим, маніпулюючи на свою користь інтересами центрального уряду, але, при цьому, уникаючи жорстких політичних протистоянь.

Іншим прикладом дослідження вибіркового застосування законів регіональними урядами – є праця Вілкінсона, який виявив, що попри виникнення сучасної демократичної політики в Індії, в її штатах залишаються потужними місцеві старі премодерні ідентифікації та політичні поділи. В результаті, регіональні уряди мають відмінну від центрального уряду політику у гуманітарній, зокрема, мовній, сфері, вибірково застосовуючи постанови, ухвалені центром [36].

Аби дослідити чи справді *de facto* федералізм існує в Україні і як він пов'язаний з регіоналізмом, необхідні дослідження, які, зокрема, зосереджуються на ступені самостійності регіонів у впровадженні власної гуманітарної політики. Також можуть бути проведені дослідження розподілу центрального бюджету між різними регіонами України та можливості регіонів у впровадженні власної економічної політики. На існування *de facto* федералізму можуть вказувати і неформальні повноваження місцевих еліт робити кадрові призначення на ключові посади у місцеві органи влади, маючи лише формальні погодження з центральними органами влади.

Наступна, четверта група досліджень, які можуть пояснити динаміку українського регіоналізму є теорії, які вивчають вплив міжнародних організацій та інституцій на внутрішню політику країн. Це, зокрема, теорії Ная, Кохена, Ратнера, Сіккінка, Гура, Віпмана, Говарда, Донеллі, Чейзі, основний постулат яких полягає у тому, що в сучасному світі сформувалася система, за якої держави перестали бути основними суб'єктами міжнародних відносин. Натомість, все більшу роль почали відігравати міжнародні організації та транснаціональні інституції. Національні уряди почали втрачати вирішальний вплив на світову політику і мають враховувати стратегії та цілі, які існують у міжнародних організацій, котрі можуть бути відмінними від стратегії та задач держав [37].

Зростання впливу нових суб'єктів міжнародної політики супроводжується посиленням ролі міжнародних законів та норм, які нині мають набагато більший зв'язок з соціальними та культурними тенденціями суспільств, ніж це було за часів Холодної війни [38]. Пов'язані з міжнародними інституціями мережі активістів здатні нав'язувати національним урядам глобальні загальновизнані норми політичної поведінки [39]. Коли в країні стаються відкриті політичні, а, особливо, етнічні конфлікти, міжнародні організації напряму втручаються у внутрішні справи національних урядів [40].

Системні зміни у міжнародній політиці та перспектива міжнародного втручання спонукають уряди займати помірковану позицію щодо різнорядних політичних груп, в тому числі і щодо регіональних груп, які можуть мати відмінні від центрального уряду світоглядні позиції [41]. Дотримання політичних прав громадян є одним з пріоритетів діяльності міжнародних організацій, і вони повсякчас вимагають від урядів чітко дотримуватись політичних прав у країнах та регіонах, де існує різного роду регіональне розмаїття [42].

На основі цих теорій можна висловити гіпотезу, що саме вплив міжнародних інституцій та організацій на відносини між регіонами України є вирішальним. Мовні, релігійні, політичні та геополітичні розбіжності між регіонами вдасться регулювати через активну участь міжнародних інституцій, які, з одного боку сприяють модератії міжрегіональних відносин в Україні, а, з іншого боку, обмежують можливості центрального уряду у нав'язуванні політики, яка не враховує регіональних потреб та особливостей регіонів.

Особливе місце у цих підходах до регіоналізму є факт географічної та політичної близькості України до ЄС. Дослідники, зокрема, вказують на те, що саме у Європі набули поширення міжнародні організації, які мають найбільший досвід у запобіганні конфліктів на території, яка знаходиться у сфері впливу Брюсселя. Ці організації мають різні стратегії, тактики та історії успіху, однак всі вони приділяють увагу саме регіонам Центральної Європи та території колишнього Радянського Союзу [43].

Разом з тим, близькість до ЄС може бути не лише фактором, який змушує центральний уряд України дотримуватись толерантної політики до регіонів, а і фактором, який заохочує це робити. З боку міжнародних організацій гіпотетично можуть бути запропоновані доступи до різних джерел міжнародної допомоги, які можуть використовуватись на регіональний розвиток за умови стабільної політичної ситуації в країні. Під час посткомуністичних реформ чимало країн Східної Європи отримували значну міжнародну допомогу від міжнародних інституцій за умови здійснення масштабних реформ, які, окрім іншого, передбачали толерантну політику до регіонів та етнічних меншин. Отже, можемо припускати, що і у випадку України міжнародні інституції могли запропонувати такі самі механізми заохочення.

Нарешті, перспектива членства в ЄС та пов'язаних з ним міжнародних інституціях також може спонукати центральну українську владу до

гармонізації стосунків між центром та регіонами. Українську центральну владу цілком може надихнути очевидні здобутки країн Східної Європи, які отримали незаперечні економічні та політичні дивіденди від східного розширення ЄС [44].

Варто зазначити, що європейські інституції вже мали позитивний досвід модерування конфліктів на територіях, які потрапили під сферу інтересів європейської спільноти. Так, свого часу, перспектива створення ЄС послабила конфлікт у Північній Ірландії, створивши нові перспективи для ірландської спільноти у складі ЄС [45]. Крім того, створення ЄС знівельувало біполярне протистояння між ірландцями та англійцями, поставивши їх у значно ширший контекст політичних ідентичностей, наявних у об'єднаних європейських суспільствах.

Схожі механізми були успішними і у модеруванні конфлікту на Кіпрі, коли перспектива інтеграції до європейської спільноти значно послабила протистояння між грецькою та турецькою громадами острова [46].

Вимога політичної стабільності для країн, які заявили про намір інтегруватися в ЄС, залишається типовою передумовою допуску країн кандидатів до європейських інституцій, відтак, гіпотеза щодо ролі міжнародних організацій в динаміці українського регіоналізму може бути розглянута у подальших дослідженнях.

Однак, ця гіпотеза має свої обмеження. Лише присутністю міжнародних організацій неможливо пояснити наявність, або відсутність міжрегіональних та етнічних конфліктів в країні. Наприклад, міжнародні організації не змогли запобігти конфліктам в країнах колишньої Югославії, або колапсу Чехословаччини. Хоча активність міжнародних організацій та інституцій та території Югославії та Чехословаччини була вищою, ніж в Україні, – хоча би зважаючи на їх географічну близькість останніх до ЄС та більш ранній розрив з комуністичною системою.

На противагу постулату, що в сучасній міжнародній системі замість держав основними суб'єктами політики стали міжнародні організації та інституції, наступна, п'ята група досліджень виходять з твердження, що держави і надалі є визначальними суб'єктами міжнародної політики. Відтак, у роботах Еспінаса, Джіпліна, Вокхвоса, Ферона, Айкенбері, Туваля, Зартмана, Брубакера досліджується як різні конфігурації держав можуть впливати на стан світової політики. Відповідно, витoki внутрішньої політики держав та, зокрема, міжрегіональних відносин слід шукати у саме у впливі іноземних держав, або міжнародної системи, яку вони створюють.

У контексті міжнародного оточення України можна припустити, що головними країнами, які здатні вплинути на її внутрішню політичну ситуацію, є США – світовий гегемон, та Росія – регіональний наддержав.

Роль США в українській політиці можна визначити її геополітичними інтересами, які полягають у контрбалансі амбіціям Росії та створенні плацдарму у Європі. Іншими причинами, які спонукають США бути зацікавленими у збереженні України у сфері свого впливу є географічне розташування України на шляху енергетичних сполучень між Росією та Європою [47].

Механізмом утримання України в сфері інтересів США можуть бути програми співробітництва з НАТО та проведення в країні реформ, які гарантують стабільні демократичні інституції. Однією з обов'язкових умов, які ставляться до країн на шляху до співробітництва та членства у Північно-Атлантичному альянсі є відсутність територіальних конфліктів з іншими країнами та ставлення до меншин у відповідності з рекомендаціями ОБСЄ.

Прикметно, що теоретики, які вказують на вирішальну роль інших держав у сприянні стабільності України, стверджують, що і глобальні інтеграційні процеси, і самі міжнародні організації, які в тому числі опікуються регіональним розвитком та забезпеченням політичних прав різних груп, є продуктом гегемонії США [48]. Причому, як стверджують представники цієї теоретичної течії, на сьогодні американській гегемонії немає альтернативи, по-перше, через відсутність у світі альтернативних співмірних центрів впливу, а, по-друге, через те, що саме американська гегемонія забезпечила відносну стабільність світової системи після завершення Холодної війни [49].

Значення Росії як стабілізуючого чинника регіоналізму в Україні, відповідно до теорій цієї групи, можна узагальнити трьома основними механізмами.

Перший механізм – створення гарантій збереження ознак регіональної ідентичності східного регіону України через наявність постійних культурних та політичних зв'язків між Києвом та Москвою. На пострадянському просторі у багатьох країнах утворилися російськоорієнтовані сегменти суспільства, які після розпаду Радянського союзу, втратили впевненість у тому, що вони не будуть дискриміновані титульною більшістю. Це змушує проросійські політичні групи займати радикальні позиції у відношенні до національних урядів [50]. Однак, активна політична та гуманітарна присутність Росії в Україні робить таку радикальну мобілізацію просто непотрібною.

Наголосимо, що протилежна ситуація існує в Балтійських країнах та Молдові, де центральний уряд усіяко протистоїть впливу Росії та тісним стосункам між Москвою та місцевими російськими меншинами. Відтак, відносини між проросійськи орієнтованими групами та національними урядами там значно гостріші, а у Молдові, навіть, призвели до силового конфлікту.

Другий механізм – регіональний та етнічний склад української армії та силових структур, який, теоретично може бути російськоорієнтований, а, відтак, суттєво обмежує можливості для українськоорієнтованої етнорегіональної групи загострювати політичну ситуацію аж до виявів насилля.

У літературі, яка описує регіональні та етнічні проблеми у постколоніальних країнах досить часто наводиться аргумент, що у період, який передував їх незалежності, силові структури часто формувалися з представників окремих регіонів чи етнічних груп, які здавалися колонізаторам більш професійними та лояльними. Після незалежності силові структури могли займати не нейтральну, а етнічно або регіонально вмотивовану позицію щодо політичних процесів в нових незалежних державах [51].

Хоча Україна не може кваліфікуватися як класичне постколоніальне суспільство, можемо припускати, що і в радянські часи існували критерії, відповідно до яких керівний склад силових структур формувався з представників найбільш лояльних груп, які зберегли лояльність проросійському вектору політики вже після незалежності. Гіпотетична наявність цього фактору у структурі силових структур може становити гарантію для представників російської орієнтації того, що центральна влада не застосуватиме до них силових чи дискримінаційних заходів.

І третій механізм, який впливає з групи теорій, які описують роль інших держав, зокрема, на розвиток регіоналізму – це низький інтерес Москви у провокуванні міжрегіонального конфлікту в Україні через побоювання, що цей конфлікт може перейти на сусідню Росію, де також проживає чимале число українців. Більше того, постійно стикаючись з небезпекою сепаратистських рухів, Росія гіпотетично може бути незацікавленою у створенні прецеденту успішного сепаратистського руху у сусідній, політично спорідненій країні. У результаті офіційна влада Росії дає зрозуміти проросійськи орієнтованому сегменту, що вона не буде втручатися у внутрішні справи України у разі радикалізації політичної ситуації.

Таким чином, позиція Кремля, відповідно до цього гіпотетичного механізму, може обмежувати амбіції проросійськи налаштованих політиків, і діяти як стабілізуючий чинник для динаміки українського регіоналізму.

Цей механізм узгоджується з низкою досліджень, які вказують, що саме сусідні держави відіграють особливу роль для різноманітних наслідків регіоналізму [52]. Наприклад, Брубакер доводить, що інтереси сусідніх країн диктують тип мобілізації етнічних та регіональних груп, які з цими сусідніми країнами мають ознаки етнічної спорідненості. Якщо інтереси у внутрішній політиці сусідньої країни високий, тоді споріднена етнічна має стимул починати радикальну політичну мобілізацію, аж до сепаратистського руху. Відсутність такої мобілізації, в нашому випадку на східній Україні, може свідчити про низький інтерес сусідньої країни у втручанні у внутрішні справи [53].

Знову таки, для обґрунтування цієї гіпотези доречно порівняння між країнами Балтики та Молдовою. У країнах Балтики, попри гегемоніську політику у відношенні місцевих росіян, не відбулося їхньої радикальної мобілізації. Ключовою причиною цього стало відверте небажання Росії використовувати армію для відповідного силового втручання, оскільки країни Балтики отримали чіткі гарантії безпеки з боку НАТО. Водночас, у Молдові така радикальна мобілізація відбулась, оскільки розташовані в Придністров'ї військові частини російської 14-тої Армії відкрито заявили про участь у політичному конфлікті.

Остання, шоста група теорій, які можуть бути використані для дослідження регіоналізму в Україні, є дослідження, які зосереджуються на процесах акультурації та ролі, яку відіграють різні багатонаціональні організації, бізнес асоціації, урбаністичні території та столиці держав у процесі взаємного впливу представників різних регіональних та етнічних груп.

Гордон, Шілдкраут, Ганерц, Доуч, Ганс, Кохен вивчають як інституції та території спільної проживання транслюють символи та інформацію, які об'єднують країну, або, навпаки, сприяють поширенню конфліктів.

Фокусом їхніх досліджень стали, переважно, території великих міст, на яких можуть відбуватися різні моделі взаємодії різних етнорегіональних груп, – від повної асиміляції до існування плюралізму різних культурно-політичних спільнот [54]. Акультурація означає, що ці групи не втрачають власної ідентичності, а, натомість, між ними має місце обмін культурної інформації, яка може стати в основі нової ідентичності. Процес акультурації відбувається через постійну взаємодію представників різних регіональних спільнот, і ця взаємодія може радикально змінити їхню поведінку [55].

Взаємодія відбувається через участь у організаціях, асоціаціях, бізнес компаніях, де можуть спільно працювати представники різних регіонів. Працюючи разом, вони виробляють відчуття спільної ідентичності, яке може або асимілювати регіональні ідентичності, або робити їх менш актуальними [56].

Якщо йдеться про акультурацію мігрантів, які прибувають з інших країн, то така акультурація стає помітною, як правило, через два покоління. Перша хвиля представників регіонів займає низький соціальний статус і опікується, насамперед, забезпеченням базових потреб. І лише наступне покоління прибульців до великих міст можуть брати повноцінну участь у соціальному житті міста [57Hannerz, 1974, 63–65]. Однак, ефект від відносин між різними регіональними групами на урбанізованих територіях може відбуватися і швидше, особливо, якщо йдеться про міграцію всередині однієї країни.

Важливо, що швидкі наслідки акультураційних процесів можна спостерігати у самих різноманітних культурних середовищах. Наприклад, Ганс описує процес акультурації американців італійського походження у США, в околицях Бостону [58], а Кохен – стосунки між різними регіональними групами в містах Нігерії [59].

Відтак, відштовхуючись від згаданих теорій, можемо висунути гіпотезу, що наслідки українського регіоналізму можна пояснити наявністю численних урбанізованих територій, на яких, внаслідок спільної діяльності представників різних регіональних груп, формуються спільні практики та культурні символи, які, в свою чергу, через наявні у містах засоби комунікації можуть поширюватись і на решту країни.

При цьому, особливе місце у цих процесах посідає столиця, яка задає політичну моду усьому суспільству. Прикметно, що дослідники неодноразово вказували, що політичні практики у Києві створюють модель стосунків між різними регіональними групами, яка стане визначальною для майбутнього країни [60].

Розглянувши основні групи теорії, які вивчають наслідки розмаїтих політичних поділів для стабільності суспільства можемо констатувати широкий спектр підходів до вивчення регіоналізму та етнорегіональних відносин. Ця широта підходів обумовлюється складністю та багатоміриністю явища регіоналізму, який має різні вияви та наслідки у суспільстві-

вах з різними суспільно-політичними умовами. Разом з тим, важливою особливістю теорій є їхня системність, – бачення регіоналізму у контексті взаємодії з різноманітними інституціями та суб'єктами в умовах суспільства зі значними регіональними та етнічними поділами. Застосування цих теорій для вивчення українського суспільства не лише поглибило би наші знання про Україну, а і сприяло би професійній комунікації між українськими та зарубіжними фахівцями, що залишається актуальним питанням для української політології, в якій системний аналіз ще не набув належного поширення [61].

Описані теорії пройшли тестування у суспільствах з значними регіональними та етнічними поділами, і, відтак, можуть бути використані для вивчення проблематики регіоналізму в Україні. Вочевидь, для подальшого тестування висунутих на їх основі гіпотез необхідні подальші емпіричні дослідження.

1. *Пилипенко Т.* Реалізація освітніх проблем представників національних меншин в Україні: стан, проблеми, перспективи // Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду / за ред. Ю. Тищенко. – К., 2004. – С. 53.
2. *Young C.* The Rising Tide of Cultural Pluralism: The Nation-state at Bay? / C. Young. – Madison : University of Wisconsin Press, 1993. – С. 103.
3. *O'Loughlin J.* The Regional Factor in Contemporary Ukrainian Politics: Scale, Place, Space or Bogus Effect? / J. O'Loughlin [Electronic source]. – Access mode: http://www.colorado.edu/ibs/PFC/john/pub/ukraine_region_all.pdf.
4. *Рябчук М.* Дві України: реальні межі, віртуальні ігри / М. Рябчук. – К. : Критика, 2003.
5. *Huntington S.* The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order / S. Huntington. – New York : Simon & Schuster, 1997.
6. *Garnett S.* Like oil and water: Ukraine's external westernization and internal stagnation // State and institution building in Ukraine / ed. by T. Kuzio, R. S. Kravchuk and P. D'Anieri. – New York : St. Martin's Press, 1999. – P. 117.
7. *Chandra K.* Why Ethnic Parties Succeed: Patronage and Ethnic Headcounts in India / K. Chandra. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004.
8. *Przeworski A.* Sustainable Democracy / A. Przeworski. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – P. 12.
9. *Anderson C.* Issues of political development / C. Anderson, F. von der Mehden, C. Young. – Prentice-Hall, 1974.
10. *Макаров Г.* Регіоналізм як чинник політичного процесу у сучасному українському суспільстві : автореф. дис. ... канд. політ. наук. – К., 2005.
11. *Stewart S.* Explaining the Low Intensity of Ethnopolitical Conflict in Ukraine / S. Stewart. – New Brunswick ; London : Transaction Publishers, 2005.
12. *Bloemraad I.* Citizenship and Immigration: Multiculturalism, Assimilation and Challenges to the Nation-State / I. Bloemraad, A. Korteweg and Yurkadul // Annual Review of Sociology. – 2008. – Vol. 34. – P. 153–179. Також – *Баранчик Ю.* Почему провалился проект европейского мультикультурализма / Ю. Баранчик [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.newsland.ru/news/detail/id/755627>.
13. *Kymlicka W.* Multicultural Citizenship / W. Kymlicka. – Oxford : Oxford University Press, 1996.
14. *Garnett S.* Like oil and water: Ukraine's external westernization and internal stagnation. – P. 117.
15. *Rothschild J.* Ethnopolitics: A Conceptual Framework / J. Rothschild. – New York : Columbia University Press, 1981.
16. *Rabushka A.* Politics in Plural Societies: A Theory of Democratic Instability / A. Rabushka, K. Shepsle. – Columbus, 1972.
17. *Sisk T.* Power sharing and international mediation in ethnic conflicts / T. Sisk. – Washington : United States Institute of Peace Press, 1996.
18. *Dickson E.* Social identity, political speech, and electoral competition / E. Dickson, R. Scheve [Electronic source]. – Access mode: <http://www.yale.edu/macmillan/ocvprogram/licepr/8/pdf/scheve.pdf>.
19. *Geddes A.* Comparative Perspective on the Leninist Legacy in Eastern Europe // Comparative Political Studies. – 1995. – Issue 28. – P. 239–274, також – *Kuzio T.* Stateness and Institutions in Ukraine: A Theoretical and Comparative Introduction // State and institution building in Ukraine / ed. by T. Kuzio, R. S. Kravchuk and P. D'Anieri. – New York : St. Martin's Press, 1999. – P. 4–10.
20. *Kubicek P.* Ukrainian Interest Groups, Corporatism and Economic Reform // State and institution building in Ukraine / ed. by T. Kuzio, R. S. Kravchuk and P. D'Anieri. – New York : St. Martin's Press, 1999. – P. 60–78.
21. *Касьянов Г.* Теорії націй та націоналізму : монографія / Г. Касьянов. – К. : Либідь, 1999 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://litops.org.ua/>

kasian/kas13.htm. 22. Андрухович Ю. Якщо переможуть помаранчеві, то Криму й Донбасу треба дати можливість відокремитися / Ю. Андрухович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/news/387844-andruhovich-yakscho-peremojot-pomaranchevi-to-krimu-y-donbasu-treba-dati-mojlivist-vidokremitsiya.html>. 23. *Horowitz H.* Ethnic Groups in Conflict / H. Horowitz. – Berkeley ; Los Angeles : University of California Press, 2000. 24. *Weber M.* Critical Studies in the Logic of the Cultural Sciences // The Methodology of the Social Sciences / ed. by M. Weber. – New York : Free Press, 1949. Також – *Keohane R. O.* Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research / R. O. Keohane, G. King, S. Verba. – Princeton : Princeton University Press, 1994. 25. *Horowitz H.* Ethnic Groups in Conflict. – P. 32–37. 26. *Kitschelt H.* Post-Communist Party Systems: Competition, Representation and Inter-Party Cooperation / H. Kitschelt, Z. Mansfeldova, R. Markowski and G. Toka. – Cambridge, 1999. – P. 89–90. 27. *Jones Luong P.* Institutional change and political continuity in Post-Soviet Central Asia: power, perceptions, and pacts / P. Jones Luong. – Cambridge, U. K. ; New York : Cambridge University Press, 2002. 28. *Barany Z.* Authoritarianism in Pakistan // Policy Review. – 2009. – August 3, № 156 [Electronic source] – Access mode: <http://www.hoover.org/publications/policy-review/article/5470>. 29. *Riker W.* Federalism: Origin, Operation, Significance, Little Brown / W. Riker. – Boston, 1964. Також – *Lijphart A.* Democracy in plural societies: A comparative exploration / A. Lijphart. – New Haven : Yale University Press, 1977; *Bermeo N.* The Import of Institutions // Journal of Democracy. – 2002. – Vol. 13, № 2. – P. 96–110; *Paden J.* Faith and Politics in Nigeria / J. Paden. – Washington : US Institute of Peace Press, 2008. 30. *Horowitz H.* Ethnic Groups in Conflict, 2000. – P. 620–621. 31. *Filippov M.* Federalism, Democracy, and Democratization / M. Filippov, O. Shvetsova [Electronic source]. – Access mode: http://government.arts.cornell.edu/assets/psac/sp11/Shvetsova_PSAC_Feb11.pdf. 32. *Walker G.* Ten advantages of a federal constitution // Australian Law Journal. – 1999. – Vol. 73, № 9. – P. 634–658. 33. *Walker E.* Negotiating Autonomy: Tatarstan, Asymmetrical Federalism, and State Consolidation in Russia // Separatism: Democracy and Disintegration / ed. by M. Spencer. – New York : Rowan & Littlefield Publishers, 1998. 34. *Ponterlitschek L.* The Theory of Fiscal Federalism // Poland on Its Way to a Federal State? / ed. by A. Bohnet. – Frankfurt am Main ; Berlin ; Bern ; Bruxelles ; New York ; Oxford ; Wien, 2008. 35. *Sahlins P.* State Formation and National Identity in the Catalan Borderlands Since the Seventeenth Century // Border identities: Nation and State at international frontiers / ed. by T. Wilson, H. Donnan. – Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 36. *Wilkinson S.* Votes and Violence: Electoral Competition and Ethnic Riots in India / S. Wilkinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 37. *Keohane R.* Transnational Relations and World Politics / R. Keohane, J. Nye. – Cambridge : Harvard University Press, 1972. – P. IX–XXIX. 38. *Ratner S.* International Law: The Trials of Global Norms // Foreign Policy, Carnegie Endowment for International Peace. – 1998. – № 110. – P. 65–75. 39. *Keck M.* Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics / M. Keck, K. Sikkink. – Ithaca ; London : Cornell University Press, 1998. 40. *Wippman D.* International Law & Ethnic Conflict / D. Wippman. – Ithaca : Cornell University Press, 1998. 41. *Gurr T.* People Versus States: Minorities at Risk in the New Century / Gurr T. – Washington : US Institute of Peace Press, 2000. 42. *Howard R.* Human Rights in World Politics / R. Howard, J. Donnelly // International Handbook of Human Rights. – New York : Greenwood, 1987. 43. *Chayes A.* Preventing Conflict in the Post-Communist World / A. Chayes, A. H. Chayes. – Washington : Brookings Institute, 1996. 44. *Baldwin R.* The Costs and Benefits of Eastern Enlargement: The Impact on the EU and Central Europe / R. Baldwin, J. Francois, R. Portes // Economic Policy. – 1997. – № 12 (24). – P. 126–176. 45. *Tonge J.* The EU and the Irish Border: Shaping Aid and Attitudes? // Electronic Working Papers Series. – 2005 [Electronic source]. – Access mode: <http://www.qub.ac.uk/research-centres/CentreforInternationalBordersResearch/Publications/WorkingPapers/CIBRWorkingPapers/Fileupload,174405,en.pdf>. 46. *Tozzi N.* EU Accession Dynamics and Conflict Resolution / N. Tozzi. – Aldershot : Ashgate Publishing, Ltd., 2004. 47. *Espinosa G.* Rethinking Russia: Ukraine's Defense Engagement with the United States // Journal of International Affairs. – 2010. – Vol. 63, № 2. – P. 53–63 [Electronic source]. – Access mode: <http://jia.sipa.columbia.edu/ukraine%E2%80%99s-defense-engagement-united-states>. 48. *Gilpin R.* The Rise of American Hegemony // Two Hegemonies: Britain 1846–1914 and the United States 1941–2001 / ed. by P. O'Brien, A. Clesse. – Aldershot : Ashgate Publishing, Ltd., 2002. – P. 165–182. 49. *Wohlforth W.* The Stability of a Unipolar World // International Security. – 1999. – Vol. 24, № 1. – P. 5–41. Також – *Ikenberry J.* The stability of Post-Cold War Order // Ikenberry J. After Hegemony: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars. – Princeton : Princeton University Press, 2011. – P. 246–256. 50. *Fearon J.* Commitment Problems and the Spread of Ethnic Conflict

// The International Spread of Ethnic Conflict: Fear, Diffusion and Escalation / ed. by D. Lake, D. Rothschild. – Princeton : Princeton University Press, 1998. – P. 107–126. 51. *Horowitz H.*, Ethnic Groups in Conflict. – P. 443–526. 52. *Touval S.* International Mediation in Theory and Practice. Westview Press / S. Touval, W. Zartman. – Washington : Johns Hopkins Foreign Policy Institute, 1985. Також – *Walker J.* International Mediation of Ethnic Conflicts // Ethnic Conflict and International Security / ed. by M. Brown. – Princeton : Princeton University Press, 1993. – P. 166–178. 53. *Brubaker R.* National Minorities, Nationalizing States, and External National Homelands in the New Europe // *Daedalus*. – 1995. – Vol. 124, № 2. – P. 107–132. 54. *Gordon M.* Assimilation in America: Theory and Reality // *Daedalus*. – 1961. – Vol. 90, No. 2. – P. 263–285. 55. *Hannerz U.* Ethnicity and Opportunity in Urban America // *Urban Ethnicity* / ed. by A. Cohen. – London ; New York : Tavistock Publications, 1974. Також – *Schildkrout E.* Ethnicity and Generational Differences among Urban Immigrations in Ghana // *Urban Ethnicity* / ed. by A. Cohen. – London ; New York : Tavistock Publications, 1974. 56. *Deutsch K.* Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality / K. Deutsch. – Cambridge : Technology Press, John Wiley & Sons, 1953. – P. 97–102. 57. *Hannerz U.* Ethnicity and Opportunity in Urban America // *Urban Ethnicity* / ed. by A. Cohen. – London ; New York : Tavistock Publications, 1974. – P. 63–65. 58. *Gans H.* The Urban Villagers: Group and Class in the Life of Italian-Americans. A sociological study of the native-born Americans of Italian parentage who lived in Boston's West End during the fifties / H. Gans. – Glencoe : Free Press of Glencoe, 1962. 59. *Cohen A.* Introduction: The Lesson of Ethnicity // *Urban Ethnicity* / ed. by A. Cohen. – London ; New York : Tavistock Publications, 1974. – P. XIX. 60. *Laitin D.* Identity in Formation / D. Laitin. – Ithaca ; London : Cornell University Press, 1998. – P. 140–142. 61. *Неліпа Д.* Системний аналіз в політології: теорія, методологія, практика / Д. Неліпа. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 268–269.

Надійшла до редколегії 14.09.12